

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 8, Jan.- June. 2023

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ جون 2023ء، مسلسل شمارہ 15

☆ ڈاکٹر شبنم اسحاق، ڈاکٹر ظہیر حسن وٹو، ڈاکٹر منیر گجر

MAHIYA AND HALKU

ماہیا تے ہانکیو

Abstract

Different poetic genres are found in different languages of the world. Evolving out of folk songs these genres have established themselves as regular literature and are a part and parcel of their respective societies. Japanese Haiku and Punjabi Mahiya are it's best example. Research highlights the difference between these two genres but also explains their mood, tradition and evolutionary process. It will be very helpful to understand these two genres completely.

Keywords: Folk Song, Mahiya, Haiku,

Tradition, Japanese

لوک گیت کسے زبان دا انملا خزانہ نیں۔ جہاں اندر علاقائی ثقافت تے رہن سہن دی بھرپور عکاسی ہوندی اے۔ اک سطرئی گیت توں لے کے لمیرے گیت وی لہجہ دے نیں جیہڑے معنیاں نال پُر چے ہوندے نیں۔ لوک گیتاں دیاں کجھ صفتاں نکیرے ہوون پاروں دو جیاں زبانان دے لوک گیتاں نال انجملدیاں نیں جیویں اوہناں

☆ اسٹنٹ پروفیسر شعبہ پنجابی، جی سی یونیورسٹی، لاہور

☆ اسٹنٹ پروفیسر شعبہ پنجابی، جی سی یونیورسٹی، لاہور

☆ ایسوسی ایٹ پروفیسر شعبہ پنجابی، سرگودھا یونیورسٹی

زبانوں دے بولوں والیاں دے جذبات آپسی میل کھاندے نیں۔ جیویں پنجابی ماہیا، پشتو ٹپا یا لنڈی، سندھی ہمزو، بلوچی زہیروک تے جاپانی ہائیکو وغیرہ۔ آکھیا نہیں جاسکدا کہ ادب دی کوئی صنف کسی دوسری صنف وچوں نکلی اے۔ پنجابی ماہیا تے جاپانی ہائیکو دوویں مختصر صنفاں نیں۔ دوویں اختصار تے جذبیاں دی عکاسی پاروں اک دو بے نال رلدیاں نیں۔ لوک ادب دے وڈے کھوج کارسو ہندر سنگھ و نجار ابیدی لکھدے نیں:

”ماہیا شبد ماہی توں نکلیا ہے۔ ماہی دے ارتھ مجھاں چارن والے واگی

دے ہن“۔ (1)

پنجابی ماہیا تے جاپانی ہائیکو دوواں صنفاں وچ کارڈ ہیر فرق نہیں دسدا۔ ماہیا پنجابی شعری صنف اے۔ گھٹ لفظاں وچ وڈے معنی دیوں پاروں ایہہ صنف پنجاب سگوں باقی علاقیاں وچ وی نشا بھراے۔ پورے پنجاب وچ گیت دا انداز تے ڈھنگ نرالا اے۔ ماہیا اوہناں ای پرانا اے جنی پرانی پنجابی تہذیب۔ ماہیا لفظ مہیں یا مجھ (بھینس) توں نکلیا اے۔ مجھ پنجابی تہذیب دا بہت پرانا انگ اے۔ مجھاں چارن والے نوں ماہی آکھیا جاندا، ایسے لفظ دے اخیر تے الف دا ادا دھا کر کے ماہیا بنیا:

”ماہیا ماہی توں بنیا ہے اتے ماہی دے شبد ارتھ ہن۔ مجھاں چارن والا

واگی۔ جیویں رانجھا اتے مہینوال پالی / ماہی ہوندے ہوئے وی پریم دی

علامت دا روپ دھارن کر چکے ہن“۔ (2)

کجھ محقق ماہی نون تن لائناں والی شاعری وی کہندے نیں کجھ لوکاں لئی ایہہ ڈیڑھ مصرے وچ لکھی تے گائی جاوے والی شاعری اے۔ عبدالغفور قریشی وچ لکھدے نیں:

”ماہیا ڈیڑھ مصرے دا گیت ہوندا ہے۔ ایہہ دیس پنجاب دا اک بے حد

مقبول گیت اے۔ جیہڑا ٹپے وانگوں ڈیڑھ مصرے دا گیت اے۔ پہلا

مصرعہ چھوٹا تے دو جاوڈا ہوندا اے“۔ (3)

ماہیا پنجابی لوک گیتاں وچوں اجیہا گیت اے جیہنوں ناصر زانانیاں سگوں جنے وی گاوندے نیں۔ ایہہ سینہ بہ سینہ سفر کر کے آج تیک اپڑیا۔ لمیرے پندھ اندر ایہنوں کئی طرح دیاں اوکھیاں گھاٹیاں توں لہنا چڑھنا پیا۔ ون

سونے دیسی بدیسی حاکماں نال پالا پیا پر ایہدیاں نیہاں قائم رہیاں۔ ایہہ بالکل انجے موجوداے جیویں ایہد اڈھ بکھا فرق ضرور پیا کہ ایہدی جھولی عشقیہ مضموناں دے نال نال تاریخی، سماجی تے معاشی موضوع وی آر لے۔ زمانے دی ترقی دے نال ایہدے مضموناں وچ جدت تے نو یکلا پن آیا۔ تصوف ورگے موضوع وی ایس وچ بہت نیں۔ لوک گیتاں وچ ماہیا اوہ واحد صنف اے جیہڑی لہندے تے چڑھدے پنجاب اندر اکو جیہی اے۔ سگوں پنجاب دیاں حداں ٹپ ایہہ دور دراڈے علاقیاں وچ وی اپنا رنگ جمائی بیٹھی اے۔ ایہد اہرمن پیا راہون دا اندازہ ایہتوں اے کہ ہر علاقے دا جی ایہنوں اپنا ہی جاندا اے۔ ایہہ شعری صنف سارے پنجاب واسیاں نوں اپنے ارماناں تے جذبیاں دا دکھلا ہی لگدی اے۔ پنجاب دے اڈواڈ علاقیاں وچ ایہدے ناں دکھو دکھ نیں۔ کتے ایہداناں بگڑو، کتے بالو ماہیا، ٹپاتے کسے علاقے وچ کلیاں دے ناں توں پکاریا جاندا اے۔ ہائیکو جاپانی شعری صنف اے۔ پنجابی ماہیے تے پشتو لنڈی وانگ ایہہ مختصر صنف اے۔ ہائیکو بارے سمیع اللہ قریشی لکھدے نیں:

”ہائیکو شاعری ہے کیہ.....؟ بس اک دوسدھے سادے جیسے بول پئی سنو تے واہ واہ کر دے رہ جاؤ تے جھوم اٹھو۔ پراہیو ای گل جے تسیں آپ آ کھنا چاہوتے شاید گل بنایاں نہ بنے۔ ہائیکو نظماں کا ہدیاں نیں چمکدے جگنو نیں۔ ہیرے نیں یاں پھیر بھڑکھدے لبو بالکل انڈونیشیا تے ملایا دے کاسپونگ یاں پنجاب دیس دے ماہیے۔ ہائیکو وچ Artform نوں Condense کردتا گیا اے“۔ (4)

ہائیکو وی ماہیے وانگ مختصر صنف اے ماہیے دے مڈھ بارے کہنا اوکھا اے کہ پہلا ماہیا کیہڑا اے تے کدوں لکھیا گیا، ایسے طرح ہائیکو بارے وی کوئی کچی تھتھی گل نہیں کیتی جاسکدی۔ ایس بارے سمیع اللہ قریشی کہندے نیں:

”کوئی نہیں آکھ سکدا اپنی جاپانی ادب وچ ہائیکو صنف کدوں ٹری تے کس سبھ توں پہلاں ہائیکو لکھیا“۔ (5)

جیویں ماہیے دے سر جہاں عام تے سادھ مرادے لوک نیں ایسے طرح جاپانی ہائیکو وی سادھے سادے لوکاں دے دلاں دی داستاں اے۔ جیویں ماہیے تے دو جے لوک گیتاں وچ موضوع کوئی بکھے رہے نہیں ہوندے

انج ای ہائیکو دی جھولی وی ون سونے موضوعاں نال بھری پئی اے۔ ایہدی بحر تے ہیئت بڑی سوکھ نال ایس شے دی کھل دیندی اے کہ ایہدے اندروڈ ادب تخلیق ہو سکد اے۔ سب توں پہلاں ایس صنف توں اردو دے شاعراں اثر قبولیا مڑ ایہہ پنجابی تیک پہنچی۔ سمیح اللہ قریشی لکھدے نیں:

”پرانیاں ہائیکو نظماں دے خالق خورے اوہ روایتی شاعر زرد پوش راہب یا خوبصورت پگڈیاں دے پروہت سن۔ جیہڑے مشرق دیاں امر روایتاں دے عین مطابق ایس جگ وچوں گننام ای ٹر گئے پر جاپانی ادب وچ سادگی، خیال افروزی لطافت تے بے ساختگی دیاں لشکدیاں لازوال تے سونہیاں روایتاں چھڈ گئے۔“ (6)

اردو وچ ہائیکو چوکھی لکھی جا رہی اے پر جیہڑی نامنا ایہنے جاپانی زبان وچ کھٹی اوہ اردو وچ نہیں۔ ایہد اوڈا کارن اردو وچ ماہیا تے ثلاثی دا ہون اے دو جا کارن اردو نظم داما ضی دیاں جکڑ بندیاں توڑ آزاد ماحول وچ اپنے وجود نوں ہور نکلیاں اکائیاں وچ ونڈنا اے۔ ایسے لئی نویں بدیسی ہیئت دی لوڑ نہیں رہندی۔ اردو وچ ہائیکو نوں بہتی مانتا نہ ملن بارے رفیق سندیلوی کہندے نیں:

”لیکن اس کے باوجود اردو ہائیکو کی ہیئت کے تعین کا مسئلہ برقرار رہتا ہے جو بڑا اہم ہے۔ خصوصاً اس لیے بھی کہ ہمارے ہاں ثلاثی اور ماہیا جیسی سہ مصرعی نظم بھی لکھی جا رہی ہے جو نظم آزاد کی ہیئت سے بھی مشابہ ہے اور ثلاثی و ماہیا کی ہیئت سے بھی۔“ (7)

ہائیکو اردو تے پنجابی زبان وچ اپنے مڈھلے دور توں لکھ رہی اے، ایہدے نویں سچے بندے رہن گے۔ اردو وچ ہائیکو دا وزن رفیق سندیلوی نے پنج ست تے پنج دادسیا اے۔ تے پنجابی وچ ایہدے تے اے گل باقی اے۔ پنجابی وچ ہائیکو اردو توں آئی اے، ایس لئی پنجابی وچ وی ہائیکو دا وزن اوہی ہونا چاہیدا اے۔ پنجابی ہائیکو دی مثال دیکھو:

میرے پلنگ لاگے

سوائے میری طاقی وچوں و سداے چن دے

ہور کوئی دیوانہ نہیں (8)

پنجابی ماہیے دی مثال وی دیکھو:

آری تے آری آ

اگے اگے رسول اللہ، کچھ اُمت ساری آ (9)

ماہیے تے ہائیکو وچکار فرق واضح اے۔ پہلا فرق تے ایہہ ہے کہ ڈیڑھ لائن وچ لکھیا جاندا اے تے ایہہ یاں تن تکونان ہوندیاں نیں۔ جد کہ ہائیکو تن لائنیاں دی شاعری اے۔ جے کروڑن دی گل ہوئے تے اردو ہائیکو دا وزن ۵۔۵۔۵ مقرر اے، جیہد ا مطلب اے کہ ہائیکو دا وچکار لامصرع وڈا ہوندا اے جد کہ پہلا تے تینا مصرع وزن دے لحاظ نال برابر ہوندے نیں۔ جد کہ ماہیے دا وچکار لامصرع باقی دوواں مصرعیاں توں ۲:۱ نسبت توں گھٹ ہوندا اے۔ گوہر شیخ پوری لکھدے نیں:

”تین مصرعوں یا لائنوں کی وجہ سے جو دونوں کی ایک مشترک خصوصیت

ہے۔ فرق یہ ہے کہ ہائیکو میں درمیانی لائنیں یا مصرعے مساوی الوزن

ہوتے ہیں اور درمیانی مصرعہ ہی ان سے چھوٹا ہوتا ہے“۔ (10)

ماہیے تے ہائیکو وچکار اک ہور فرق ردیف تے قافیے داوی اے۔ ہائیکو وچ ردیف تے قافیہ نہیں ہوندے جد کہ ماہیے وچ ردیف تے قافیے دی ورتوں ہوندی اے۔ کچھ لوگ ہائیکو تے ماہیے نوں اکو صنف قرار دیندے نیں۔ شاید ماہیے تے ہائیکو دی ہیئت تے دھیان نہیں کیتا۔ ہائیکو تے ماہیے دا وزن وکھو وکھا اے۔ ہائیکو جاپانی زبان توں اردو تے مڑ پنجابی وچ آئی۔ پر ایہہ رفتار نال اگے نہیں ودھ سکی۔ جے کوئی کم ہو یا وی تے شاعر اں تیک محدود رہیا۔ ایس نوں عوامی اچھتا نہیں لہھی۔ کیوں جے پنجاب دا ہر مقامی واسی ڈھولے، ماہیے پٹے تے دو جے لوگ گیت گاندا سددا اے۔ کسے دوجی زبان توں درآمد شدہ صنف نال کوئی شاعر کتاب تے بھر سکدا اے پر علاقہ واسیاں نوں متاثر کرنا اوکھا اے۔ کیوں جے کسے علاقے دے لوگ گیت اوس علاقے دے لوکاں دے جذبیاں دے ترجمان ہوندے نیں۔ ایسے پاروں ایہناں نوں کسے پرانی صنف ول تگن دی لوڑ نہیں پیندی۔ ہائیکو بھادویں کئی شعری صنف اے پر ایہہ ماہیے

توں وکھری اے۔ ماہیا اپنی بہیت تے ہنتر پاروں ہائیکو توں اچا اے۔ ماہی دے مقابلے ہائیکو ادب وچ اوہ تھان نہیں بنا سکيا جو ماہیے نوں نصیب اے۔ جس دا کارن پنجاب دی نويکلی ثقافت تے سماج وچ پروان چڑھن والے لوک گیت نیں۔ اُچھے طور ماہیا ایہناں سبھ توں اگے تے دکھ اے۔

حوالے

- 1- ونجار ابیدری، ڈاکٹر سوہندر سنگھ، پنجابی لوک دھاراوشوکوش، والیم 7، دلی: نیشنل بک شاپ، س، ن، 1890
- 2- کرنیل سنگھ تھند، پنجاب دالوک ورثہ، پٹیالہ: پنجابی یونیورسٹی، 1996ء، ص 155
- 3- عبدالغفور قریشی، پنجابی ادب دی کہانی، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1972ء، ص 57
- 4- سمیع اللہ قریشی، لیکھے جو کھے، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 2002ء، ص 205
- 5- ایضاً، ص 206
- 6- ایضاً، ص 207
- 7- رفیق سندیلوی، پاکستان میں اردو ہائیکو، اسلام آباد: نیشنل بک فاؤنڈیشن، 2007ء، ص 174
- 8- ایضاً، ص 179
- 9- انور نائی، عمر 40 سال، موضع عدلانہ، تحصیل بھوانا، ضلع چنیوٹ
- 10- شیخ پوری، گوہر، ماہیا ایک مطالعہ، گلبن، 1.11-2، 1998ء، ص 73